

УДК 37.013.73

**О. О. БАРЛІТ**

кандидат педагогічних наук, доцент

КЗ «Запорізький інститут післядипломної освіти» ЗОР

**А. Ю. БАРЛІТ**

Запорізький національний університет

## **РОЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ ПОЗИЦІЇ ДИТИНИ ЩОДО ПРИРОДИ**

*В статті проаналізовано роль етнокультурного компонента в процесі формування ціннісної позиції дитини щодо природи. Обґрунтовано, що в процесі формування ціннісної позиції дитини щодо природи важливим є пошук педагогічних моделей етнічного виховання, у яких наголошено на можливості етнокультурної варіативності в двох аспектах: у процесі формування особистості з урахуванням її специфічних рис і національного характеру (менталітету); у процесі соціалізації загальнолюдських цінностей як найбільш повного відображення національного.*

**Ключові слова:** етнокультурний компонент, етнічне виховання, етнічні цінності, етнометодологічний підхід.

На сучасному етапі наукового пізнання проблема взаємодії суспільства й природи набуває важливого значення, що зумовлено процесом становлення цивілізаційного виміру багатогранного життя людей. Людство почало усвідомлювати, що посилення впливу на довкілля може стати неконтрольованим і нестиме загрозу людському існуванню. Екологічна криза значною мірою спричинена аксіологічною кризою як невідповідністю етичних нормативів екологічним вимогам сучасності. Важлива роль у подоланні цієї кризи, на думку наукової спільноти, належить освіті й педагогіці, які формують образ людини в світі культури.

Нові педагогічні пропозиції щодо формування ціннісного ставлення людини до природи як намагання подолати суперечності в системі «людина-природа» знайшли своє відображення в працях Е. Гірусова, Д. Гришина, М. Нікітіна, С. Семенова, В. Сухомлинського та ін.

Значний інтерес становить досвід науковців, які розробили теоретико-методологічні та методичні засади екологічного виховання як важливого напрямку гуманізації освіти школярів (Г. Білявський, О. Плахотник, Г. Пустовіт, Б. Райнов, О. Савченко, А. Степанюк), окреслили психолого-педагогічні умови екологічного навчання й виховання (С. Глазачов, С. Дерябо, Б. Навроцький, Н. Падун, С. Петров, О. Пруцакова), схарактеризували особливості екологічної освіти на рівні безперервної освіти – від дошкільної до післядипломної (В. Маршицька, З. Плохій, Л. Різник, А. Халімов, Л. Шаповал).

Зважаючи на необхідність перегляду складових діалогу «людина – природа», акцентуючи при цьому увагу на етнокультурних варіантах ціннісного ставлення людини до природи, що потребують детального аналізу

й рефлексії, ми здійснили, спираючись на дослідження В. Горського, В. Крисаченка, І. Огородника, В. Огородника, і дійшли висновку про унікальність такого діалогу.

Досліджуючи аксіологічний підхід в освіті, ми звернули увагу на дослідження науковців етнокультурного компонента в процесі формування ціннісної позиції людини щодо природи, який ґрунтується на певній ідеології, спирається, насамперед, на природознавство і є педагогічною системою, побудованою на принципах, цінностях та механізмах національної й світової культури.

Ми погоджуємося з думкою Ю. Римаренка, який вважає, що етнічне виховання є «цілеспрямованим, регульованим процесом утвердження національної самосвідомості, національних почуттів, національних традицій, національного характеру й національних особливостей психології, самоцінностей національно-специфічного (особливого), мовних, естетичних, етичних та інших цінностей народів, усього, що сприяє всебічному становленню національного. Утвердження дійсно демократичних ідеалів здійснюється шляхом не звуження національної сфери, її витіснення чи приниження, а всебічного відродження та розвитку національного, збагачення в ньому прогресивних елементів, загальнолюдських цінностей» [3, с. 272].

Особливе місце в національному вихованні посідають народні традиції. Саме вони, акумулюючи такі моральні категорії, як: відповідальність, гідність, совість, терплячість, любов, співчуття, потреба в добротворчій діяльності, гуманне ставлення до всього живого тощо, – які є необхідною умовою відтворення гармонії в системі «суспільство-природа» й самотвердження людини, стають важливими чинниками її світоглядного зростання.

Нами проаналізовано етнічні цінності в системі екологічної освіти, які для людини мають пріоритетне значення, і їм вона підпорядковує своє життя.

**Мета статті** – визначити роль етнокультурного компонента в процесі формування ціннісної позиції дитини щодо природи.

Відомо, що зміст будь-якої системи цінностей визначається, перш за все, характером головного ідеалу, покладеного в основу, тобто розташованого на вершині ієрархії. Вся етика формується навколо «прихованого» центру. У християнстві й у подібних до нього релігійних системах головним ідеалом є Бог, у ліберальних системах – Свобода, в екологічних – природне середовище тощо, що втілюють у собі абсолют Добра, Блага тощо. При цьому більшість людей сприймає їх існування інтуїтивно, не завжди виразно. І саме це стає єдиною й найважливішою опорою етики. Бо звідси, на нашу думку, починається справедливість і сумління, без яких усі етичні принципи перетворюються на порожні «інструкції».

Екологічна освіта повинна мати специфіку залежно від того, представники якого народу залучені до неї. На підставі знань про особливості будь-якого народу можна зробити цей процес оптимальним, оскільки є

можливість дослідити національну специфіку, сприяти розгортанню виховного потенціалу представників конкретних народів; враховувати історичний досвід різних народів; особливості адаптації людей різних національностей до виховних заходів тощо.

У гармонізації відносин людини й природи значні резерви має етнокультурний компонент як регіональний простір, основними можливостями якого є: створення єдиної системи екологічної освіти; становлення та розвиток регіонального екологічного освітнього простору; урахування соціально-економічних, культурних, демографічних особливостей у проектуванні змісту освіти в кожному освітньому субрегіоні, районі; відродження елементів народної культури та залучення дітей до народних традицій бережливого ставлення до природи, до природних багатств, до здоров'я, до розумного природокористування тощо.

Народна екологічна культура формувалася впродовж віків, систематизувалася й закріплювалася в своєрідному «екологічному коді» – у звичаях, традиціях, обрядах, стереотипах поведінки, у правилах і законах взаємодії з природою, які необхідно використовувати й у наукових дослідженнях, і в освітньому процесі.

Екологізм культури будь-якого народу зумовлений, насамперед, соціально-економічними особливостями його побуту, характером соціального досвіду, що залежить від природнокліматичних умов географічного простору. Господарчо-виробнича діяльність, матеріальна й духовна культура розвивалися під впливом географічного середовища. Традиційний тип господарювання, способи життя та побут, особливості житла й національного костюма, раціону харчування та національної кухні, декоративно-ужиткове мистецтво, народна хореографія, усна поетична творчість, музична культура, моральне обличчя й менталітет – на всьому є відбиток природи. Природне, соціальне та особистісне віддзеркалюють той духовний простір, у межах якого стихійно народжувались ціннісні уявлення й імперативи, неписані правила виробничої та побутової поведінки щодо збереження й захисту природного середовища як джерела життя та добробуту.

Як зазначають вітчизняні й зарубіжні дослідники (К. Ахіяров, Е. Гірусов, В. Горський, Е. Морен, Л. Нечепоренко), в історії кожного народу є чимало стійких національних і культурних традицій, що передавалися з покоління в покоління. Тому історичні і культурні традиції, народна творчість мають увійти до світоглядних настанов, а усвідомлення універсального характеру природи в житті людини має стати пріоритетним у системі духовних цінностей й орієнтирів.

Звернення до духовного досвіду минулого, досвіду спілкування з природою, який формував духовно-моральний образ людини через її взаємозв'язок з довкіллям, творче переосмислення всього раціонального, природовідповідного можуть принести реальну користь у процесі розв'язання культурно-екологічних проблем і стати елементом системи екологічної освіти [4].

Як свідчать наукові джерела, на початкових етапах історії людині було притаманне шанобливе ставлення до природи, навіть обожнення її. Світогляд, домінантою якого була природа як досконалість, гармонія, логос (закон, порядок), детермінував життєву позицію людини – намагання злагоджено жити з природою, з'єднатися з нею. «Це було пов'язано з повною залежністю людини від природи» [1, с. 27].

Такою ж поважною моральною позицією людини щодо природи була гармонія античності. Гармонія керує думками та вчинками й середньовічної людини, яка, як вважає М. Павловський, «звертається до природи як до богині, божественної матері, абсолютного монарха й зрештою як до царства природи та царства Бога й людини» [2, с. 172].

Майже всі дослідники констатують той факт, що початки абстрагування й аксіологічного віддалення людини від природи припадають на добу Відродження, коли саме визнання особистості співтворцем природи трансформується в бажання перетворити природу на власний розсуд, коли природу розуміють як місце діяльності людей, деяку інертну, мертву силу, що потребує підкорення, конструювання, як деяку множину пасивних об'єктів, що використовуються й удосконалюються людиною [2, с. 172].

З утилітарно-прагматичної позиції людини щодо природи, яка стала реальністю Нового часу, природа сприймалася виключно як споживацька цінність, ресурс і додаток до «розуму й інтелекту». Панування думки, що природа не є храмом, а лише майстернею, у якій людина – працівник, виправдовувало величезні за обсягом втручання людей в інше єство, виштовхувало природу на периферію цивілізації.

Природа в XX ст. зазнала суттєвого впливу з боку науково-технічного прогресу, який призвів до порушення процесів коеволюції: обмеження ресурсів на земній кулі, глобальні екологічні катастрофи, погіршення здоров'я тощо.

Людина в глибокій рефлексії відносин з природою опинилася перед альтернативою: або вона формує нову ціннісну позицію – відповідальне співвідношення потреб суспільства й можливостей природи, визнання людства частиною природи, або вона не буде мати можливості зупинити загрозливий хід подій.

Ідеї не в змозі проникнути в свідомість людей без цілеспрямованого особистісного впливу на них, тому формування нового мислення щодо природи є пріоритетним завданням сьогодення.

Аналіз аксіологічної позиції людини щодо природи на основі етнологічного підходу доводить, що світ і природа на світоглядному рівні українського народу ніколи не вилучалися зі сфери моральних категорій.

**Висновки.** У процесі формування ціннісної позиції дитини щодо природи важливим є пошук педагогічних моделей етнічного виховання, у яких наголошено на можливості етнокультурної варіативності в двох аспектах: у процесі формування особистості з урахуванням її специфічних рис і національного характеру (менталітету); у процесі соціалізації

загальнолюдських цінностей як найбільш повного відображення національного.

Процес формування ціннісного ставлення дитини до природи залежить не лише від зміни змісту освітнього процесу, а й від урахування у виховній діяльності історичного досвіду народу. На підставі знань про національні особливості того чи іншого народу є можливість дослідити національну специфіку, сприяти пошукам виховного потенціалу конкретних народів, враховувати їх історичний досвід, особливості сприйняття людьми різних національностей певних виховних впливів, а також вивчати рефлексію народів щодо їх історичної взаємодії з геокультурним природним середовищем.

#### **Список використаної літератури**

1. Большаков А. В., Грехнев В. С., Добрынина В. И. Основы философских знаний : учеб. пособие. Москва : Общество «Знание» России, 1994. 247 с.
2. Павловський М. А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ : монографія. Київ : Техніка, 2011. 312 с.
3. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи : монографія. Київ : Юрінком, 1995. 272 с.
4. Dominic III R. H. Ecological movement in Germany : monograph. Indiana University press, 2012. 283 p.

*Стаття надійшла до редакції 11.01.2018*

#### **Барлит О. А., Барлит А. Ю. Роль этнокультурного компонента в процессе формирования ценностной позиции ребенка относительно природы**

*В статье анализируется роль этнокультурного компонента в процессе формирования ценностной позиции ребенка к природе. Отмечается, что в процессе формирования ценностной позиции ребенка к природе важным является поиск педагогических моделей этнического воспитания, в которых подчеркиваются возможности этнокультурной вариативности в двух аспектах: в процессе формирования личности с учетом ее специфических черт и национального характера (менталитета) в процессе социализации общечеловеческих ценностей как наиболее полного отражения национального.*

**Ключевые слова:** этнокультурный компонент, этническое воспитание, этнические ценности, этнометодологический подход.

#### **Barlit O., Barlit A. The Role of the Ethnocultural Component in the Process of Forming the Valuable Position of the Child to Nature**

*The article analyzes the role of ethnocultural component in the process of formation of the valuable position of the child to nature. It is emphasized that in the process of formation of the valuable position of the child to nature it is important to find pedagogical models of ethnic education, which emphasize the possibility of ethnocultural variability in two aspects: in the process of formation of the person taking into account its specific features and national character (mentality); in the process of socialization of universal values as the most complete reflection of the national.*

*The theoretical analysis of the basis of the ethnosocial existence of a man in a certain geocultural space, which we are conducting, characterizes, first of all, the conditions for the development of his moral education, involvement in dialogue with nature, promotes the development of a system of education with national peculiarities.*

*Environmental education should have specificity, depending on which members of specific peoples are attracted to it.*

*The national ecological culture has been formed for centuries, systematized and fixed in a kind of «ecological code»: in customs, traditions, rituals, stereotypes of behavior, in the rules and laws of interaction with nature, which must be used both in scientific research and in the educational process.*

*On the basis of knowledge of the peculiarities of any people, this process can be optimized, since it is possible to study the national specificity, promote the development of educational potential of members of specific peoples; take into account the historical experience of different peoples; features of adaptation of people of different nationalities to educational activities, etc.*

**Key words:** *ethno-cultural component, ethnic education, ethnic values, ethnomethodological approach.*